

FRI-110-2-PP(S)-02

LEXICAL ASYMMETRY BETWEEN THE BULGARIAN NOUNS БРЯГ
AND РЪБ AND THE FRENCH NOUN BORD⁴⁹

Senior Lecturer Nevena Stoyanova, PhD

Department of Romance Languages

St. Cyril and St. Methodius University, Veliko Turnovo, Bulgaria

E-mail : n.stoyanova@ts.uni-vt.bg

Abstract: The results presented in this study are obtained from a comparison of translations between the two languages, organized around the idea of a border and its lexicalization in French and in Bulgarian. They are complemented by an account of the history, lexical combination and word-formation capacity of words and provide further information on the process of colexification, whereby the same word ('bord' for French and 'бряг', for Bulgarian) expresses two or more concepts conveyed by different words in other languages.

Keywords: cross-linguistic lexical asymmetry, cross-linguistic polysemy

INTRODUCTION

Българските думи *бряг* и *ръб* се доближават по значение до тяхното речниково съответствие на френски език „bord“ както при обозначаване на физическа граница, така и в преносно значение. Те поделят частично помежду си значението на тази френска дума, а в редица случаи могат да бъдат предадени с други думи, подбрани сред хипонимите на “bord”.

Резултатите, които ще представим в това изследване, са получени при съпоставка на художествени преводи между двата езика, организирана около идеята за граница и нейната лексикализация на френски и на български. Те са допълнени от справка за историята, лексикалната съчетаемост и словообразователната способност на думите и дават допълнителна информация за процеса „колексификация“⁵⁰, при който една и съща дума (*bord* за фр. език и *бряг*, за българския език) изразява два или повече концепта, предадени с различни думи в други езици.

EXPOSITION

1. Семантична мотивация на думите *бряг*, *ръб* и *bord*

Бряг и *bord*

Лексикалните единици *бряг* и *bord* са мотивирани различно, което става видно при анализ на техния произход. При *бряг* асоциацията е с *планина*, *склон* (от старослав. *брьгъ*, индоевроп. *bherg'hos* – „планина“, „скала“⁵¹), докато при *bord* – с „кораб“ (от староисландското *bord* – '*arête, extrémité supérieure du revêtement d'un navire*/ръб, „горната част от обшивката на кораб“; през франкското *bord* (1121 г.), което първоначално навлиза в корабоплаването – „горна част от всяка страна на кораб“). По аналогия, заради значението си на „страна“, френската дума се използва по-късно (1160 г.) и за обозначаването на „крайна част, ограничаваща определена повърхност“⁵², „контур на кладенец или ров“ (1174-1177 г.); едва през 14-ти век се развива значението „ивица земя край водоизточник“ (1307 г.) и се появяват изрази като *bord de mer* „морски бряг“, *bord de l'eau* „бряг на река/езеро“ (Рей 1998).

⁴⁹ Докладът е представен на заседание на секция „Филология и философия“ на 61 международна научна конференция „Нови индустрии, дигитална икономика, общество – проекции на бъдещето – V“, проведена във Филиал-Силистра на Русенски университет „А. Кънчев“, на 28 октомври 2022г. с оригинално заглавие на български език: „ЛЕКСИКАЛНА АСИМЕТРИЯ МЕЖДУ БЪЛГАРСКИТЕ СЪЩЕСТВИТЕЛНИ БРЯГ И РЪБ И ФРЕНСКОТО СЪЩЕСТВИТЕЛНО ГРАНИЦА“.

⁵⁰ Rzymski, C., Tresoldi, T., Greenhill, S.J. et al. The Database of Cross-Linguistic Colexifications, reproducible analysis of cross-linguistic polysemies. *Sci Data* 7, 13 (2020).

⁵¹ Семенов А.В. Этимологический словарь русского языка. Москва 2003. Част от най-стария пласт от българската лексика (III-II в.пр.Хр.), *бряг* влиза в групата „названия на природни явления и обекти“ (Бояджиев 2007: 160). Вж. също БЕР, т.1, 1971, стр. 85.

⁵² Или *ръб*.

Ръб и bord

Българската дума *ръб* идва от цслав. рѣбъ - 'парче плат, дрипа'. Във френски *bord* се използва първоначално в областта на облеклото (1596 г.) и по-специално като 'ръб/периферия на шапка' (1680 г.). По-късно френската дума развива още значения: „борд“, „ръб“, „бряг“, появили се в тази последователност от диахронична гледна точка.

Ръб се отличава с висока степен на неавтономност, *ръбът* се счита за неделима част от обекта, негово очертане, периферия; трудно може да бъде видян като отделен обект: Le chien avait posé son menton au **bord** du *canapé* et m'observait par en dessous. Кучето бе опряло брадата си на **ръба** на *канаето* и ме наблюдаваше изпод око. (Модиано 1980); la trace des lèvres ... rebute au **bord** d'un verre.... отпечатъкът на устни... е отблъскващ върху **ръба** на чашата. (Юрсенар 1984)

В двата примера от преводния корпус, преведени с българската дума *ръб*, граничността се характеризира с неавтономност, защото *ръбът* е възприет като неделима част от локализиращия обект. Освен това в цитираните случаи (*canapé* - *канаето*/ *verre* - *стъклена чаша*) става въпрос за граница-линия, която може да минава само от едната страна на обекта, а другата остава незабележима. „На *ръба* на *канаето*“ означава не коя да е страна, а тази, откъм която се сяда (тя е значима за човека, защото е обичайно използваната страна на този вид мебел): Ma mère était assise sur le **bord** de son lit en désordre. Майка ми беше седнала на края на разхвърляното си легло. (Кардинал 1975)

Същото може да се каже и за горния *ръб* на чашата – „откъдето се пие“. *Ръбът* на чашата не е коя да е страна, а най-горната, вертикално противопоставена на дъното ѝ, при което включваме към характеристиките на границата елемента *вертикалност* – това е граница във височина, по вертикалната ос.

2. Хипонимия на думата bord

При *bord* и *страна* на път се обозначават само две от страните на обекта, тези, които са по-дълги (т.е. *странични*). При *бряг* също има частичност, но тя не е така ясно определена. По подобен начин при *ръб* е възможно да се обозначава както само една от страните от обиколката на един предмет, така и цялата обиколка. Общото противопоставяне при тях е спрямо *център* или *среда* (например „край на пътя“: *bord de la route* <-> „средна част на платното“: *centre de la route*), а не към начална точка („край на пътя“: *bout de la route* <-> „начало на пътя“: *début de la route*).

Тук има допълнително членение на идеята за *бряг* на френски, в зависимост от водоизточника, с който сушата граничи, и допълнителна асиметрия. На една френска дума (*bord*), отговарят 4 български, а на една от българските думи сред тези четири (*бряг*⁵³) отговарят четири френски думи (*rive, rivage, berge, côte*⁵⁴), хипоними на *bord*. На български те са донякъде лексикализирани, но с друга част на речта – като прилагателни имена, образувани по префиксален начин от съчетания като „край река“ и „край море“: *крайречен, крайморски* (срв.: *крайпътен*). При превод на български те се превеждат най-често с *бряг* или чрез съчетания като *речен/морски бряг*. *Berge* (стръмен бряг) в някои текстове се превежда с думата *склон*, което предава донякъде идеята за по-голям наклон, включена в значението на френската дума⁵⁵: Je pousse ma barre à droite pour prendre le fleuve en biais et m'approcher de la **berge**, côté Guyane hollandaise. Завъртях лоста надясно, за да прекося реката и да се приближа към **склоновете** на Холандска Гвиана. (Шариер 1992)

Българската дума *бряг* етимологически е свързана със *склон* (старослав. *брѣгъ*, 'бряг, склон'). Коренът е индоевропейски и се среща не само в славянските езици. Първоначално значение: 'височина, възвишение' (словаш. *breh* 'бряг, хълм, склон на планина', нем. *Berg*

⁵³ Българската дефиниция за *бряг* е много обща: «ивица земя край река, море и др.» (БЕР, т.1, 1971, стр. 84)

⁵⁴ От тези хипоними само *côte* можем да открием и на български (през фр.), в глагола *акостирам* (от *accoster*).

⁵⁵ Въпреки, че превод на *berge* със *склон* е необичаен, посочените примери показват как преводачът е акцентирал на идеята за по-голям наклон, като същевременно е предпочел пред *висок бряг* по-краткото *склон*, а във втория случай е избягнал и едно повторение.

'планина', арм. *barjr* 'висок', келт. *brig* 'планина', хет. *parku* 'висок' и др.⁵⁶). Подобни значения има и френската дума *berge* (освен висок стръмен бряг на река, поток, канал и пр., може да обозначава всяка издигната форма на релефа, като планински склон - *les berges d'une grande vallée*), и странична част на път, канавка (*la berge des chemins*). Нейният произход може да бъде проследен до същия индоевропейски корен (**bhergh-*), макар еволюцията ѝ да е малко по-различна – лат. *berga*.

Към *bord* като страна на път, имаме хипонимите *accotement* (странична ивица между шосето и канавката, затревен банкет), *bas-côté* (странична част на път или улица, с пешеходна ивица, *banquette* (банкет, издигната пешеходна ивица). Докато при *trottoir* няма граничност, макар думата да е близка до *banquette* по местоположение и предназначение (тротоарът е по-висок и по-широк от *banquette*; притежава най-голяма автономност и има своя собствена граница – *bordure/бордюр*). Тъй като думата *bord* е с по-обща и по-ясно изразена граничност, тя може да бъде употребена към своите хипоними, например към *accotement*: *Des champs rauxvres de trèfle et de blé noir, parfois un clos planté de pommiers s'avançaient jusqu'au bord de l'accotement*. [Бедни ниви, засети с детелина и елда, понякога плет на ябълкова градина стигаха чак до **края** на затревения **банкет**. (Грак 1991)].

3. Деривационно поле *bord* и български съответствия

Словообразуване и разпределение на значението на *bord* и на българските му съответствия между различните части на речта: *bord* мотивира редица френски думи. Същ. имена: *bordure* (през гл. *border* и суфикс *-ure*), *rebord*, *abord*, *tribord* (десен борд), *bâbord* (ляв борд), като последните две думи са хипоними на *bord*. Глаголи: *border* (минавам по края на), *aborder* (доближавам се до [борда на], взимам на абордаж, срв. *arriver* – 'достигам [брега на]'), *déborder* (преливам), *transborder* (прехвърлям се от едно превозно средство на друго). Прил. име: *bordier* (остар.) – 'граничен, между два съседни терена' (*platanes bordiers, buissons bordiers*/гранични тополи, гранични храсти).

На български няма глаголи с основа *бряг*, а само няколко производни прилагателни имена (*брегови, крайбрежен, безбрежен...*), съществителните имена *крайбрежие, безбрежност* и наречието *безбрежно*. Тези думи нямат аналог на френски с основа *bord*, поради по-високата многозначност на френската дума (напр. прилагателното *bordier* не съответства на *брегови*, а на *граничен, междинен*); докато възможни съответствия на бълг. дума *брегови* са прилагателното *côtier* – *ligne côtière, bande côtière*/брегова линия или ивица/ и втората основа *-côte* – на сложната дума *garde-côte*/брегова охрана); прилагателното *littoral* и съответното същ. име *littoral* могат да се преведат като *крайбрежен/крайбрежие*, когато става въпрос за *морски/океански бряг*.

С основа *ръб-* съществува глаголят *поръбвам* (правя ръб по краищата на плат, подгъвам; доближава се до някои значения на *border* и *ourler*):

Le mât ayant seulement deux mètres cinquante de haut, on coud les sacs de farine en trapèze avec, tout au **bord**, une corde pour renforcer la voile. Мачтата беше висока само два и петдесет. От брашнените чували ушихме трапецовидно платно и го **поръбихме** с въже, за да е по-здраво. (Шариер 1992)

Думите, мотивирани от *страна* са: *страня, отстраня, страничен, отстрани, настрани, встрани*; тъй като *страна* е многозначна, имаме и производни като *странен, странство, странник, разпространя* и т.н., при които 'страната' е обособено пространство, понякога външно и чуждо за говорещия, т.е. отдалечено по оста 'мое-чуждо', като *мое* отговаря на някакъв личностен център, а *странен* принадлежи на периферията. Съответства на френското *étrange* – странен (от лат. *extraneus* – 'външен, който не е от същата земя'; срв.: прех. гл. *étranger* (остар.) – гоня, отдалечавам, *отстранявам*.)

На български език думите *страна* и *край* могат да имат значение на части от земя, вече разделени по някакви критерии, при което идеята за крайност е избледняла – *страна-*

⁵⁶ Шанский Н.М. Школьный этимологический словарь русского языка. Происхождение слов/ Н.М. Шанский, Т.А. Боброва. — 7-е изд., стереотип. — М.: Дрофа, 2004.

>'държава' ('която се намира *в страни* от нашата земя'; 'чужда земя') и *край* -> 'земя, местност, в рамките на една страна' – *Родопски край, Добруджански край, не съм от този край* и пр.

CONCLUSION

Обобщение на междуезиковото съотношение и съпоставката при превод:

Основни преводни варианти на *bord* са *борд* (на плавателен съд), (на път), *бряг* и *ръб*.

На българската дума *бряг*, освен *bord*, съответстват и неговите хипоними: *rive, rivage, berge* и *côte* (думи за различни видове брегове, според водния източник или височината на брега).

На думата *ръб* – освен *bord* – отговарят неговите хипоними *rebord, ourlet* и *arête*. Всяка от тях може да се преведе като *ръб*. *Bord* има и особеното значение на „страничен край на път“, „страна по протежението на пътя“. Това значение не може да се преведе с другите думи за край, като *bout* или *fin* – в случай, че бъдат използвани, това води до промяна в смисъла на текста:

(1) *au bord de la route* – край пътя, отстрани на пътя

(2) *au bout de la route* – на края на пътя (като противопоставяне с началото му)

(3) *à la fin de la route* – в края на пътя = в края на пътуването

Докато на български тези нюанси се уточняват посредством предлози и предложни изрази, на френски те са част от значението на основните съществителни за край – *bord, bout, fin*.

Можем да обобщим междуезиковото съотношение *bord* – *бряг/ръб* и техните хипоними с помощта на следната таблица:

Таблица I. Бряг. Ръб. Bord. Лексикална асиметричност и хипоними.

		<i>обект</i>	<i>хипоними</i>
		борд	кораб и др.
BORD	страна (път)	път	accotement banquette bas-côté
	бряг	вода	rive rivage berge côte
	ръб	всеки предмет	rebord ourlet arête

REFERENCES

Boyadzhiev T. (2007) *Balgarska leksikologiya*, SU, Sofiya (*Оригинално заглавие: Бояджиев Т., Българска лексикология, СУ, София*)

Cardinal M. (1975) *Les mots pour le dire*. Bernard Grasset (*превод – мой*)

Charrière H. (1992) Anri Sharier. *Peperudata*. ИК „Sibiya“, translated by Vera Dzhambazova. (*Оригинално заглавие: Анри Шарьер. Пеперудата. ИК „Сибия“, 1992. Превод от френски: Вера Джамбазова.*)

Charrière H. (1972). Papillon. Robert Laffont.

Darcy I., Daidone, D., & Kojima, C. (2013). Asymmetric lexical access and fuzzylexical representations in second language learners. *The Mental Lexicon*, 8(3), 372-420. <http://dx.doi.org/10.1075/ml.8.3.06dar>

Gracq J. (1991). *La Presqu'île*. José Corti (*превод – мой*)

Kirilova V. (2009). *Réflexions sur l'acquisition de la compétence socioculturelle en langue étrangère*. – In : 45 godini Filologicheski fakultet. V. Tarnovo: UI “Sv. sv. Kiril i Metodiy”, s. 17–26. (*Оригинално заглавие: Кирилова, В. (2009). Réflexions sur l'acquisition de la compétence*

socioculturelle en langue étrangère. – В : 45 години Филологически факултет. В. Търново: УИ “Св. св. Кирил и Методий”, с. 17–26)

Kirilova, V. (2008). Le message publicitaire – réception, décodage, persuasion et adhésion – In : Sb. ot konf. "Savremenno obrazovanie i chuzhd ezik", May 2007. Red. G. Varlinkova, V. Stoyanova, M. Hristova. V. Tarnovo: “Astarta”, s. 171–180. (**Оригинално заглавие:** Кирилова, В. (2008). *Le message publicitaire – réception, décodage, persuasion et adhesion* Сб. от конф. "Съвременно образование и чужд език", май 2007. Ред. Г. Върлинкова, В. Стоянова, М. Христова. В. Търново: “Астарта”, с. 171–180)

Modiano P. (1975) Villa triste, Gallimard, Paris.

Modiano P. (1980) Vila „Тага“. ДИ „Narodna kultura“, translated by Penka Proykova (**Оригинално заглавие:** Патрик Модиано. Вила „Тъга“. ДИ „Народна култура“, превод от френски Пенка Пройкова)

Ray A. (1998) Dictionnaire historique de la langue française, Paris, Le Robert.

Rzyski, C., Tresoldi, T., Greenhill, S.J. et al. (2020) The Database of Cross-Linguistic Colexifications, reproducible analysis of cross-linguistic polysemies. Sci Data 7, 13 /2020.

Semenov A.V. (2003) Etimologicheskiy slovar' russkogo yazyka. Moskva (**Оригинално заглавие:** Семенов А.В. *Этимологический словарь русского языка. Москва*)

Shanskiy N.M. (2004) Shkol'nyy etimologicheskiy slovar' russkogo yazyka. Proiskhozhdeniye slov/ N.M. Shanskiy, T.A. Bobrova. — 7-ye izd., stereotip. — M.: Drofa. (**Оригинално заглавие:** Шанский Н.М. *Школьный этимологический словарь русского языка. Происхождение слов/ Н.М. Шанский, Т.А. Боброва. — 7-е изд., стереотип. — М.: Дрофа*)

Yourcenar M. (1968) L'œuvre au noir, Gallimard.

Yourcenar M. (1984) Tvorenie v cherno. Izdatelstvo: Profizdat, translated by Krasimir Mirchev (**Оригинално заглавие:** *Творение в черно. Издателство: Профиздат. Превод от френски: Красимир Мирчев*)